

Оксана Гомотюк

*доктор історичних наук, професор
Західноукраїнський національний університет*

Тетяна Лебідь

аспірантка кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності

СТУДІ З ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ У 20-30-х рр. ХХ ст.

З часу національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. в Українській державі приділялася велика увага розбудові наукових досліджень на історико-церковну тематику. Легітимацією цього процесу стала пояснювальна записка щодо утворення історико-філологічного відділу Української академії наук (1918), підготовлену А. Кримським, Д. Багалієм, Г. Павлуцьким, Є. Тимченком [1]. Та дуже швидко ситуація змінилася, і ця проблематика стала забороненою у радянській Україні.

Важливу роль для західноукраїнської інтелігенції та студентства відігравали освітні заклади. З огляду на це у Львові діяли Українська таємна політехнічна школа, Богословська академія, що мали у своїх навчальних курсах українознавчі предмети. Завдяки старанням Й. Сліпого Богословська академія запровадила серед навчальних курсів археологію, мистецтво, відкрила музей. Український таємний університет (1921–1925) у Львові мав велике значення у контексті розвитку науки, формування молодих кадрів для розбудови майбутньої Української держави.

В Українському таємному університеті працював М. Чубатий, окрім цього, він був викладачем у Греко-католицькій семінарії та членом Богословського наукового товариства у Львові. Згодом церковна тематика стане визначальною у його творчості. У межах Українського таємного університету М. Чубатий заманіфестував державний характер української нації через читання курсу з історії українського права як самостійного предмета.

Чимало оригінальних праць належить представнику державницького напрямку С. Томашівському (1875–1930), котрий у 1921–1925 рр. жив у Берліні, в 1925 р. повернувся у Львів і очолив редакцію часопису «Політика», а з 1928 р. працював викладачем історії України Краківського університету. Згодом С. Томашівський досліджуватиме історію церкви. Так, автор опублікував «Вступ

до історії церкви на Україні», де проаналізував статус та умови діяльності Української церкви на межі політичного та військового протистояння між Москвою та Польщею. Науковець склав церковну карту Східної Європи IX–XIII ст. Цікаві відомості подано у праці «Петро – перший уніатський митрополит» (1928) та ін. Велика увага до церковного життя пояснюється розумінням ролі цієї інституції не лише у підтримці християнських цінностей, а й національної та державницької свідомості.

Особливістю історико-церковних студій на заході України був тісний контакт із європейською наукою. Спілкування з іноземними інституціями, що відбувалося у різних формах – обмін науковими кадрами, літературою, обладнанням; участь у наукових форумах, товариствах; організація спільних науково-дослідних програм; публікація розвідок українських учених у зарубіжних виданнях і навпаки, слугували поступу українознавчої науки. Наукові контакти із слов'янськими країнами, що базувалися на історико-культурних традиціях і географічній близькості, сприяли розвиткові гуманітарних досліджень. Незважаючи на складне матеріальне становище, НТШ упродовж міжвоєнного періоду делегувало представників на міжнародні форуми – з'їзди слов'янських етнографів та географів у Празі в 1924 р., а також у 1937 р. у Софії; істориків – у Варшаві в 1933 р. та Цюриху в 1938 р., візантистів – у Римі в 1936 р. Активними учасниками цих заходів були В. Кубійович, М. Кордуба, К. Студинський, М. Чубатий, Я. Пастернак, Р. Зубик та ін.

Чеські та словацькі періодичні видання були трибуною слова для західноукраїнських учених. Систематично на сторінках часописів «Словацький огляд» («Slovaku prehled»), «Славія» («Slavia») та інших публікували розвідки Р. Смаль-Стоцький, В. Ваврик, К. Студинський, етнограф Я. Чекановський. Члени НТШ разом із представниками еміграційної науки були активними і постійними учасниками міжнародних конгресів, що підтверджують чисельні протоколи засідань секцій [2, 1].

Ще однією особливістю історико-церковних студій був їх зв'язок із церковно-правовими. Цьому є логічне пояснення, бо розквіт Української держави, її освіти, культури відбувався у тісному тандемі церкви та держави, за винятком окремих періодів, коли Церква зазнавала переслідувань. Екскурс у минуле доводить, що попри зміну історичних епох, форм комунікацій із суспільством та державою, Церква залишалася духовним провідником української нації. Християнство дало основний імпульс розвитку нашої культури, сформувало нашу тотожність, знаки якої ми повсякчасно віднаходимо у своїй історії. А в часи, коли наш народ не мав жодних інших соціальних структур, саме Українська Церква була основним середовищем і центром життя громади на Батьківщині та на поселеннях. Пройшовши разом з українським народом різноманітні й чисельні

випробування, наша Церква здобула непересічний досвід бути голосом бездержавної нації перед сильними світу цього.

З огляду на ідеологічні засади більшовизму в радянській Україні не була відображена церковна тематика. Це завдання вирішували українознавці в еміграції. Розвиток історико-церковних студій активно відбувався у системі освітніх установ. Зокрема О. Лотоцький (1870–1939), який протягом 1917–1920 рр. виконував обов'язки міністра сповідань, був запрошений на посаду доцента історії канонічного права УВУ в Празі (на конгресі вищих шкіл Чехо-Словаччини в 1922 р. університет визнано одним з рівних серед вищих навчальних закладів країни) [3, арк. 45]. Він викладав такі дисципліни: Церква і держава, догма церковного устрою, відносини Церкви і держави в сучасних умовах, церковне управління, устрій Церкви, міжконфесіональні відносини, церковна адміністрація, церковний суд. З викладанням цих курсів учений отримав змогу відновити свої наукові студії у галузі історії Церкви. Працюючи в УВУ, 1924 р. науковець отримав звання надзвичайного професора після видання праці «Устав князя Володимира Великого». 1926 р. за працю «Церковне право» став звичайним професором університету. О. Лотоцький викладав у ці роки і в Українському Технічно-господарському інституті у Подебрадах [4].

Згодом науковець став професором історії православної церкви Варшавського університету (1929), засновником і директором Українського наукового інституту у Варшаві (1930–1938).

Учений видав конспект лекцій із церковного права «Українські джерела церковного права», де аргументовано розмежував історію створення української та російської церков, подавши статті про церковні устави князів Володимира, Ярослава та ін. [5]. У 30-х рр. ХХ ст. О. Лотоцький як знавець пам'яток українського письменства оприлюднив актуальну і нині наукову працю «Автокефалія» (т. 1–2, 1935–1938). Перший том присвячується розгляду загальних засад автокефалії церков (єдність християнської Церкви, церковна соборність), другий – це нариси історії окремих церков (болгарської, сербської, румунської, молдавської тощо).

Руська церква постає як українська, вона має повне право на автокефальний розвиток, незалежний насамперед від Церкви російської. До його заслуг відносимо те, що становлення окремої, самостійної «Руської» церкви розглядається з часу хрещення Русі. «Руська» церква була національною для населення, що проживало на київських землях [4, 111].

Варто підкреслити, що чимало українських громадських та освітніх діячів були випускниками духовних шкіл, як і сам О. Лотоцький. Церква завжди зберігала для українців важливе значення. Саме тому зі стін духовних шкіл та

академії часто виходили національно свідомі особистості. Зокрема, в Київській духовній академії навчалися В. Чехівський, В. Біднов [4, 37].

Зауважимо, що вагомий внесок у дослідження історії Церкви зробив В. Біднов (1874–1935), який написав нариси про протоієрея С. Іпатовича, науковців С. Голубєва, К. Харламповича, А. Зерникова, М. Петрова, єпископа В. Богдашевського, вченого В. Екземплярського, митрополита Макарія, а також про Кулішів переклад Святого Письма та ін. [6, 524]. В. Біднов був автором розділу про українську церкву колективного монографічного дослідження «Українська культура» за редакцією та упорядкуванням Д. Антоновича. Структурно монографічне дослідження містило 17 розділів, вступ та висновки. В. Біднов та Д. Антонович підготували матеріал про історію церкви. Значну увагу приділено дослідженню передхристиянських вірувань українського народу, що подано як окремий розділ.

Прикладом комплексності та синтетичності можна вважати творчу спадщину Д. Дорошенка. Ця риса характерна як для практичної, так і науково-теоретичної сфер діяльності. Науковець був одним з активних організаторів УНІ-Б (1926). У структурі цього інституту відкрито кафедру політичної історії України під керівництвом В. Липинського (1882–1931), кафедру історії соціальних і господарських відносин в Україні (Д. Дорошенко); кафедру історії духовних та релігійних течій в Україні у зв'язку з духовними течіями інших слов'янських народів (І. Мірчук); кафедру історії українського мистецтва (В. Залозецький – дослідник історії мистецтва, впливів візантійського мистецтва, готики, ренесансу, бароко на українську культуру).

Отож, особливостями наукових студій на історико-церковну тематику упродовж 20-30-х рр. ХХ ст. є те, що вони розвивалися переважно в межах історичної науки та концентрувалися навколо періодів Київської Русі, Литовсько-Руського князівства, Гетьманщини. Для означеного періоду притаманний тісний зв'язок правової науки з історією українського народу та його держави. Поступово науковцям вдалося відсепаруватись від російської та польської концепцій, об'єктивно оцінити роль Австрії. Наукові підходи у пошуку, опрацюванні та публікації джерел, оволодіння новими способами і методами пізнання характеризували діяльність наукових товариств, заснуванню яких сприяли переважно науковці університетів, що поповнювало джерельний арсенал історико-церковної науки, давало можливість оприлюднення перших курсів лекцій та хрестоматій на цю тематику. Виникнення фахових часописів сформувало би інституційне поле для взаємодії, легітимації історико-церковних досліджень у науково-інформаційному просторі першої третини ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пояснювальна записка до проекту організації Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук. *Записки Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. К.: Друкар, 1919. Кн.1. С. I-II
2. Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. 1873–1939, 1941–1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 80. Лист до прем'єр-міністра Польщі про заснування українського університету. 1934 р. – 11 арк.
3. Ф. 3859. Український Вільний Університет у м. Празі. 1921–1945 рр. – Оп. 1. – Спр. 140. Звіт про діяльність університету. 1921–1943 рр. – 514 арк.
4. Михайленко Г. Олександр Лотоцький (1870-1939): інтелектуальна біографія історика. Херсон, Видавничий дім «Гельветика». 2014. 312 с.
5. Лотоцький О. Українські джерела церковного права. – Варшава: Вид-во Укр. наук. ін-ту, 1931. – 306 с.
6. Ульяновський В., Ульяновська С. Українська наукова і культурницька еміграція між двома світовими війнами / Антонович Д. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упоряд. С. Ульяновська; Вст. ст. І. Дзюби; Переднє слово М. Антоновича. К.: Либідь, 1993. 590 с.

УДК 378 : 37.06

Наталія Яблонська

*к. філол. н., викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету (м. Тернопіль)*

Володимир Коруна

*здобувач II курсу, магістратури групи ПОІЗ-21,
Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль)*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У світлі нових парадигмальних принципів становлення сфери освіти стає зрозумілим, що формування деонтологічної культури вчителя в системі неперервної професійної педагогічної освіти має будуватися на якісно інших ідеях і підходах.

Найважливішим напрямком реалізації такого підходу є побудова професійно-педагогічної підготовки фахівців як суб'єктів професійної діяльності. В даний час відчувається необхідність в дослідженні процесів переведення